

'België '14-'18': een verhaal in het midden

Sophie De Schaepdrijver

'2014-2018'. Het landschap van de herdenking in België is nog niet in kaart gebracht, maar zeker is : het wordt een rijk en afwisselend landschap, enige onontgonnen terreinen en onoverbrugde kloven niet te na gesproken. Het *Flanders Fields Museum* in Ieper is met zorg her-dacht. In Mons wordt een museum gepland. Het gonst in de archieven. Het zoemt in de faculteiten. De beleidsnota's wapperen. Erfgoedcellen en gemeenten doen nuttig werk : men digitaliseert seriële bronnen – van frontblaadjes tot muurkranten – men brengt het 'kleine patrimonium' in kaart, men verzamelt getuigenissen, foto's, dagboeken en men zet historische tentoonstellingen op touw die de ervaring van 1914-1918 aanschouwelijk zullen maken op tijd voor de feestelijke – nu ja, ingetogen feestelijke – opening in de zomer van 2014.

Het accent bij dit alles ligt op de *belevenis* van de oorlog : persoonlijk, plaatselijk, tastbaar. Dat is een verstandige en actuele keuze. De impact van de oorlog op het concrete leven, op de individuele levensloop, op het dagelijkse en lokale, spreekt tot de verbeelding. Deze invalshoek biedt ook historiografische vernieuwing. Recente internationale voorbeelden zijn Roger Chickering's omvangrijke studie over de stad Freiburg in de oorlog, Martha Hanna's subtiele analyse van de correspondentie van een Frans boeren-echtpaar, Stéphane Audouin-Rouzeau's bundeling van case studies over het rouwproces en Salim Tamari's *Year of the locust*, dat de Palestijnse veldtocht beschrijft via dagboeken van soldaten in het Ottomaanse leger. We zijn

de tijd van de stafkaarten en de vitrines met uniformen voorbij. Of, beter gezegd : die zijn er ook nog, en terecht, maar we bekijken ze met andere ogen – en het blikveld is ontzaglijk verruimd. Kinderspeelgoed, broodbonnen, amuletten, rouwbriefjes, karikaturen : niets ontsnapt aan de aandacht.

Hier schuilt echter ook een gevaar : dat alle geplande tentoonstellingen en gedenkboeken uiteindelijk niet méér zullen bieden dan een stoet van artefacten, een veelheid van gebeurtenissen, beelden en objecten, op geen enkele wijze ingebed in een groter verhaal. En nee, die inbedding bij voorbaat weigeren is geen optie. Wie het als historicus, zeker als publiekshistoricus, houdt bij het loutere presenteren van materiaal, hoe rijk ook, neemt zijn verantwoordelijkheid niet op. Liever didactisch dan vrijblijvend.

Doch, ho even : de didactiek zit er wel degelijk in. Wat zeg ik, de herdenkingsprojecten zijn doordeesemd van didactiek. Niet ingebed in een verhaal ? Ze zitten *muurvast* ingebed in een verhaal. En wel dit verhaal : 'Vrede' als kernwaarde. 'Nooit meer oorlog' als onverbidelijke conclusie. De bezoeker dient musea, manifestaties, geleide wandelingen en andere evenementen te verlaten in de gesterkte overtuiging dat oorlog een Slechte Zaak is. (Vooral voor de Kleine Man.)

Nu ís dat ook zo. Het mag gezegd, het móét gezegd. De wetenschap dat oorlogen *altijd* ongeluk meebrengen, kan niet stevig genoeg in het Europese culturele DNA verankerd worden. (Met excuses voor de scheve metafoor.)

Maar deze waarheid draagt weinig bij tot ons begrip van de Eerste Wereldoorlog, in dit geval ons begrip van België in de Eerste

Wereldoorlog. (Of nog, ons begrip van specifieke groepen, gemeentes, individuen in de Eerste Wereldoorlog.) Het gegeven dat '14-'18 veel ellende bracht, leert ons weinig over dat tijdperk, over wat tijdgenoten bezielde, over wat er op het spel stond (of wat er werd geacht, op het spel te staan), over machtsverhoudingen, over instellingen, over de politieke economie van bloed, tranen, geld, graan. Het vredesverhaal volstaat niet.

Tussen het brede – al te brede – vredesverhaal aan de éne kant en de veelheid aan plaatselijke en persoonlijke verhalen aan de ándere kant is er nood aan houvast in het midden. Er is nood aan een kader. Het grootste herdenkingsevenement in de geschiedenis van de Belgische staat (Nico Wouters) moet méér opleveren dan gemeenplaatsen of anecdotiek. '2014-2018' moet niet alleen een toeristische meerwaarde creëren – niets op tegen overigens, laat aanrukken die vredestoerbussen – maar ook een publiekshistorische meerwaarde.

Waar dit verhaal in het midden te zoeken? Ziehier een voorstel: bij de specificiteit van de Belgische ervaring in de Eerste Wereldoorlog. Bij 'België '14-'18' – een zowel concreet als vérreikend denkkader voor de veelheid aan weldra op ons afkomende gegevens, beelden en objecten. 'België '14-'18' biedt een verhaal in het midden.

Hier zij meteen onderstreept: dat is niet een alleenzaligmakend verhaal. Er was geen homogeen Belgische beleving van de oorlog. De oorlogservaring van sommige groepen leek méér op die van andere groepen in het buitenland dan op die van medeburgers. Een voorbeeld: de oorlogservaring van gedepor-teerde Belgische werklozen in de *Zivil-Arbeiterbatallions* achter het front leek méér

op die van hun confrères in Litouwen, of *for that matter* Roubaix, dan op die van hun landgenoten in uniform aan de IJzer. En, laat het duidelijk zijn, een Belgisch kader is geen a priori belgicistisch kader, integendeel: de landsbrede blik ontwaart breuklijnen juist beter. Een tweede punt: 'België '14-'18' is al helemaal geen *zaligmakend* verhaal van vermoorde onschuld en vlekkeloze heroïek. Een nationaal kader vereist dat ook niet. Om een parallel te noemen: de historicus Jan Gross wijst op de Poolse medeplichtigheid aan de Shoah – met andere woorden, hij stoot het beeld van Polen als vermoorde onschuld van zijn sokkel – maar blijft werken binnen het kader van de Poolse oorlogservaring in 1939-1945. Een nationaal kader is met andere woorden noch dwingend, noch normatief. Maar wel heuristisch nuttig: het scherpt de blik.

'België '14-'18' als denkkader, en wel hierom. België als staat en België als samenleving stonden in een welbepaalde positie binnen de Eerste Wereldoorlog. Drie dimensies zijn hierbij van belang: het internationale recht, de mobilisatie en de bezetting.

Ten eerste: het internationale recht. Wie de oorlogsherdenking – terecht – wil koppelen aan de internationale vredesgedachte, kan niet om deze dimensie heen. De Belgische ervaring in de Eerste Wereldoorlog biedt hier veel leerzaams. Het is al vaak gezegd, maar het wordt ook even vaak vergeten: de Duitse invasie van een neutraal land was een zeer zwaarwegende breuk met het internationale recht, een breuk die door tijdgenoten – Belgen, Nederlanders, Amerikanen, geallieerden, Duitsers – zeer serieus werd genomen. Veel lacherigs is geschreven over "*Poor Little Belgium*", ja, de kreet kwam symbool te staan

voor alle hypocriete onzin die de volkeren naar het front joeg, maar we zullen nooit begrijpen wat de tijdgenoten in 1914-1918 bezielde als we weigeren te erkennen dat het in 1914 ergens over ging. En wel om het recht van de sterkste versus gemaakte afspraken; om het recht op overleven van een militair slecht verdedigbaar land; om het 'Concert van Europa' versus de wet van de jungle. Dit was geen abstract beginsel, maar een zaak die de publieke opinie diep beroerde, om de eenvoudige reden dat het hier ging om de toekomst van burgers : in een Europa geregeerd door militaire overmacht, of door internationaal recht. De neutraliteit van België was geen diplomatiek-technisch detail, of een door de oorlogspropaganda opgeblazen irrelevantie. Het ging hier om principes die, ook vandaag nog, zeer zwaar wegen : wie of wat biedt zekerheid aan een land, een groep, een burger, die niet tot de tanden gewapend is en dat ook niet wil zijn ?

En daarmee zijn we beland bij punt twee : mobilisatie. België was veruit het minst gemilitariseerde land van het Europese vasteland. De dienstplicht gold eerder als pure dwang dan als 'school van de natie', de oorlogsbudgetten golden als geldverspilling, carrières in het leger werden minder prestigieus gevonden dan in Frankrijk, Duitsland of Servië. Kortom, de Belgische samenleving onderhield een uitzonderlijk ambivalente relatie tot het militaire. Tegelijk was "landsverdediging" geen holle frase. *Mutatis mutandis* is dat ook een hedendaags dilemma : algehele demobilisatie en het in stand houden van vrede (de verdediging van mensenrechten) gaan niet altijd naadloos samen. De Belgische landsverdediging in 1914-1918 is met andere woorden een modern verhaal.

'Mobilisatie' betekent niet alleen militaire mobilisatie, maar ook het op oorlogsvoet brengen van een economie, een samenleving, een politiek stelsel, een cultuur. Dat proces verliep in België anders dan elders. De drie grote oorlogvoerenden, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Frankrijk, hadden een front en een thuisfront. België had, door de invasie, geen thuisfront.

Punt drie dus : de bezetting. De Belgische oorlogservaring in 1914-1918 leek veel meer op de algemene Europese oorlogservaring in 1939-1945. Het gros van de Belgen – ook mannen van weerbare leeftijd – maakte de Eerste Wereldoorlog als bezet burger door. In Servië en in het bezette Noord-Frankrijk bv. was de militaire mobilisatiegraad veel hoger. De Belgische oorlogservaring was dus specifiek burgerlijk – in de zin van : niet militair. Het specifieke verloop van de confrontatie, of het samenleven van deze ongewapende bevolking met een gewapende bezettende macht is uiterst leerzaam. Welke ideeën van burgerschap, van gezag, van recht speelden hier ? En welke impact had dit merkwaaardige ondergrondse 'thuisfront' op de interne machtsdynamiek en op de politieke horizon ? Een voorbeeld : hoe beïnvloedde de materiële nood in oorlogstijd het denken over sociale rechten ?

Internationaal recht, mobilisatie, bezetting : drie dimensies van de Belgische specificiteit in de Eerste Wereldoorlog, die én een kader bieden voor de veelheid aan gegevens én in één moeite door aangeven waarom 'België '14-'18' niet alleen hedendaags relevant is, maar ook internationaal relevant.

Dit is geen pleidooi voor het versterken van het Belgische beleidsniveau wat de herden-

king betreft. Het zou een schone zaak zijn, daar niet van, maar in het huidige kader zijn verzuchtingen in die zin utopisch. Ik deel Nico Wouters' hoop dat serieuze projecten, op welk vlak dan ook, "automatisch bij een correcte historische contextualisering [zullen] uitkomen". Met andere woorden, dat termen als "onze soldaten aan het Belgisch-Duitse front op Vlaamse grond" – een zinsnede uit een tekst van het IJzerbedevaartcomité die in feite het gegeven van de bezetting ontkent en het haast doet uitschijnen alsof de Vlaamse samenleving buiten de oorlog stond – zeldzaam zullen blijven. Ik pleit voor een *de facto* Belgisch kader omwille van die contextualisering. Én omdat een perspectief dat uitgaat van de specificiteit van de Belgische positie in de oorlog, de blik scherpt op de grote, internationaal relevante vraagstukken van de oorlog : burgerschap, machtsdynamiek, geweld. 'België '14-'18' als verhaal in het midden biedt dus een grote heuristische meerwaarde. Het biedt ook een grote *mnemonische* meerwaarde : hoe meer verhaal, hoe meer herinnering. Oók, of voorál als het verhaal mettertijd wordt bijgesteld. Maar alles liever dan de memoriële miserie, zo treffend beschreven door een romanpersonage van de Belgische schrijver Xavier Hanotte : "Dit land hééft geen geschiedenis, mijnheer. Op zijn best wat snippers folklore, een hoop op zichzelf staande mythetjes. Het leeft in een soort eeuwig heden. Hoe kan het dan een geheugen hebben?".